

Stepan Ivanyk

Ukraińscy filozofowie na łamach „Ruchu Filozoficznego” w latach 1911–1939¹

Abstract. On the base of detailed elaboration of publications in “Ruch Filozoficzny” (official journal of the Polish Philosophical Society in Lvov in 1911–1939) a participation in them of Ukrainian philosophers is researched. As a result the study found participation in the work of this journal a number of outstanding Ukrainian philosophers of this period.

Key words: scientific journal „Ruch Filozoficzny”, Lvov-Warsaw School, Polish Philosophical Society in Lvov.

15 stycznia 1911 roku we Lwowie wyszedł pierwszy numer „Ruchu Filozoficznego” – oficjalnego organu Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. W „Ruchu Filozoficznym” z reguły drukowano sprawozdania z zebrań i streszczenia odczytów wygłaszanych na naukowych posiedzeniach Towarzystwa. Dużą wagę przywiązywano do publikowania obszernej polskiej i zagranicznej bibliografii oraz recenzji nowych prac, ponieważ według założyciela czasopisma, profesora filozofii Uniwersytetu Lwowskiego, Kazimierza Twardowskiego „wyczerpująca i dokładna bibliografia jest jednym z najważniejszych czynników organizacji pracy naukowej [...] Na polu filozofii brak dokładnej bibliografii bardziej niż na innych polach działalności umysłowej staje na przeszkodzie utrzymaniu ciągłości pracy”. Dlatego, „trzeba, aby każdy autor filozoficzny przysyłał Redakcji «Ruchu Filozoficznego» po jednym egzemplarzu każdej pracy”². Wydawcą i redaktorem czasopisma był sam Twardowski, materiał do publikacji z reguły przygotowywali członkowie PTF. Ważne, że „Ruch Filozoficzny” był pierwszym profesjonalnym czasopismem filozoficznym we Lwowie: w związku z tym warto prześledzić publikacje w „Ruchu Filozoficznym” nie tylko filozofów polskich, ale też i

¹ Publikacja została zrealizowana przy wsparciu Fundacji na rzecz Nauki Polskiej.

² K. T w a r d o w s k i: *W sprawie polskiej bibliografii filozoficznej*. „Ruch Filozoficzny” 1914–1918, IV, s. 93–95.

myślicieli, reprezentujących inne zamieszkujące to miasto narodowości, zwłaszcza – filozofów ukraińskich. Zadaniu temu będzie poświęcony niniejszy artykuł.

Co dotyczy obecności na łamach „Ruchu Filozoficznego” ukraińskich filozofów, to przede wszystkim warto powiedzieć, że w tym czasopiśmie zostały zamieszczone sprawozdania ze wszystkich odczytów na posiedzeniach PTF: Stepana Baleya (8 odczytów w okresie od 1911 do 1928 roku), Stepana Ołeksiuka (8 odczytów w okresie od 1927 do 1939 roku), Ołeksandra Kulczyckiego (1 odczyt z 1939 roku) i Jarosława Kuźmiwa (1 odczyt z 1928 roku). Jednak ze względu na minimalny udział w posiedzeniach PTF dwóch ostatnich filozofów, dopiero udział Baleya i Ołeksiuka w „Ruchu Filozoficznym” da się potraktować jako w miarę doniosły. Nazwisko Baleya z nielicznymi przerwami występuje w spisie współpracowników tego czasopisma w latach 1911–1938; ukraiński filozof publikował na łamach „Ruchu Filozoficznego” liczne recenzje z dzieł zachodnioeuropejskich filozofów i psychologów.

Poza wymienionymi wyżej czterema ukraińskimi filozofami w poszczególnych numerach „Ruchu Filozoficznego” w rubryce „Bibliografia” spotykamy również prace znanych ukraińskich filozofów okresu międzywojennego: Ivan Mirczuk, Josyp Slipyj, Jakym Jarema, Myron Zarycki, Kostiantyn Czechowycz, Gavryił Kostelnyk, Domet Olianczyn, Jevhen Malaniuk, Dmytro Czyżewski, Wołodmyr Lewycki. Spośród nich, ze względu na swe bezpośrednie związki z głównym redaktorem czasopisma, Kazimierzem Twardowskim, na naszą szczególną uwagę zasługują między innymi:

Jakym Jarema

Urodził się 23 września 1884 roku na wsi Arlamowska Wola w przemyskim powiecie. W latach 1895–1903 studiował w Ukraińskim Państwowym Gimnazjum w Przemyślu, w latach 1903–1906 – na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego (tam zetknął się z Twardowskim), gdzie specjalizował się w filozofii i językach obcych. W 1906 roku wyjechał na stypendium naukowe do Grazu, gdzie przebywał do 1908 roku. Po powrocie z Grazu pracował jako nauczyciel w ukraińskim Gimnazjum w Samborze. W 1913 roku uzyskał stopień profesora Ukraińskiego Państwowego Gimnazjum Franciszka Józefa I w Tarnopolu, gdzie prowadził wykłady z propedeutyki filozofii

(logikę i psychologię) oraz języka niemieckiego. W 1922 roku uzyskał stopień doktora filozofii na Uniwersytecie Karola w Pradze na podstawie rozprawy doktorskiej „Czeski romantyzm a odrodzenie ukraińskiej literatury w Galicji”. Od 1923 roku pracował jako profesor w katedrze filozofii Ukraińskiego Pedagogicznego Instytutu im. Drahomanowa w Pradze, a od 1925 roku kierował katedrą psychologii pedagogicznej tej uczelni. W 1930 roku wrócił do ukraińskiego Gimnazjum w Tarnopolu, gdzie wykładał propedeutykę filozofii. Wśród jego uczniów znajdujemy: przyszłego greko-katolicki patriarcha Josyp Slipyj. W latach 30. brał aktywny udział w działalności Ukraińskiego Pedagogicznego Towarzystwa „Ridna Szkoła”, na I Ukraińskim Pedagogicznym Kongresie we Lwowie w 1935 roku Jarema wygłosił odczyt pod tytułem „Ukraińska duchowość w jej kulturowo-historycznych przejawach”³. W 1940 roku przeprowadził się do Lwowa, gdzie wykładał na Uniwersytecie, Politechnice, Instytucie Literatury im. Szewczenki do końca swojego życia (1964).

Najbardziej znane dzieła Jaremy to: *Wyobrażenie Szewczenki* (1914), *Wstęp do filozofii* (1924), *Pedagogiczna psychologia* (1928), *Problem nieświadomych procesów psychicznych* (1928), *Dziecięce przeżywania i twórczość Szewczenki ze stanowiska psychoanalizy* (1931), *Ukraińska duchowość w jej kulturowo-historycznych przejawach* (1938)⁴.

Hawryił Kostelnyk

Urodził się 15 czerwca 1886 roku w Chorwacji, we wsi Ruski Kerestur. W latach 1906–1907 Kostelnyk studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Zagrzebiu, a w 1910 roku – na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, gdzie studiował logikę u Twardowskiego, a następnie ukończył studia na Uniwersytecie we Fryburgu, gdzie w 1913 roku na podstawie pracy magisterskiej *Podstawowe zasady poznania* zdobył tytuł doktora filozofii. W 1913 roku już na stałe przeniósł się do Lwowa, gdzie został wyświęcony na księdza grekokatolickiego i resztę życia (do 1948 roku) wykładał przedmioty filozoficzne na ukraińskich gimnazjach i seminariach.

³ Я. Я р е м а: *Українська духовність в її культурно-історичних виявах*. W: *Перший Український Педагогічний Конгрес – 1935*. Lwów 1938, s. 17–88.

⁴ Biograficzne i bibliograficzne dane J. Jaremy są podane według: Д. Г е р ц ю к: *Яким Ярема*. Lwów 2003.

Kostelnik pozostawił po sobie ogromne dziedzictwo filozoficzne, które tradycyjnie dla ukraińskich filozofów przedwojennej Galicji nie jest jeszcze w pełni zbadane: w szczególności to dotyczy to jego pism z epistemologii i logiki, najważniejszymi z których są: *Pojęcie negacji i nic w wiedzy ludzkiej* (1914), *Wiedza o świecie zewnętrznym* (1925), *Świadome i nieświadome w wiedzy* (1925), *Zasada tożsamości* (1929), *Ordo Logicus* (1931), *Falszywe i prawdziwe analogie* (1927), *Logika jako technika ludzkiego myślenia* (1943).

Iwan Mirczuk

Urodził się 18 stycznia 1891 roku w Stryju, gdzie w 1909 roku ukończył Polskie Gimnazjum Państwowe. W latach 1909–1914 studiował na Filozoficznym Wydziale Uniwersytetu Wiedeńskiego, na którym w 1815 roku obronił rozprawę doktorską pod tytułem *Teoria przestrzeni u Kanta i nieeuklidesowa geometria*. Po proklamowaniu w 1918 roku we Lwowie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej objął stanowisko Sekretarza Państwowego. W 1921 roku habilituje się na docenta filozofii Latającego Ukraińskiego Uniwersytetu w Wiedniu, w 1925 roku (już w Pradze) został tam profesorem nadzwyczajnym, a w 1930 (w Monachium) – profesorem zwyczajnym. W latach 1930–1945 pełnił funkcję dyrektora Ukraińskiego Naukowego Instytutu w Berlinie, od 1938 roku – dyrektora historyczno-filozoficznej sekcji Naukowego Towarzystwa im. T. Szewczenki. W 1949 roku został członkiem Bawarskiej Akademii Nauk. Zmarł 2 maja 1961 roku w Monachium.

Najważniejsze dzieła Mirczuka to: *Etyka i polityka* (1923), *Podstawy greckiej estetyki* (1923), *Metageometria i jej znaczenie dla teorii przestrzeni Kanta* (1924), *Estetyka* (1925), *O słowiańskiej filozofii* (1927), *Gnoseologia albo teoria poznania* (1946), *Główne problemy filozofii* (1946)⁵.

Jak widać z biografii Mirczuka, nie studiował on we Lwowie u Twardowskiego. Mirczuk natomiast został zauważony przez założyciela Filozoficznej Szkoły Lwowskiej w związku z organizowaniem II Polskiego Zjazdu Filozoficznego (który miał nosić

⁵ Biograficzne i bibliograficzne dane I. Mirczuka są podane według: I. М і р ч у к: *Вступ до філософії*. Monachium 2006.

charakter ogólnosłowiański), który odbył się 23-25 września 1927 roku w Warszawie. Twardowski, który był inicjatorem i organizatorem tego zjazdu, za pośrednictwem Baleya starał się o zaproszenia na ten zjazd filozofów ukraińskich, potwierdzenie czego znajdujemy w jego dziennikach:

15 kwietnia 1927 roku, piątek:

„Był [u Twardowskiego] Dr. Baley, zdał sprawę z kroków, poczynionych w sprawie udziału filozofów ukraińskich w II Polskim zjeździe filozoficznym. Więc: Pan Mirczuk już nie jest w Pradze lecz w Berlinie. Dostarczy informację co do ewentualnych filozofów ukraińskich żyjących na emigracji. W stosunku do filozofów ukraińskich na samej Ukrainie nie sposób używać jego interwencji, gdyż uszedł on swego czasu z Ukrainy i jest tam z tego powodu źle widziany. Wobec tego Dr. Baley porozumiewał się z Prof. Studzińskim, Prezesem tutejszego Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki i za pośrednictwem tegoż Towarzystwa wysłał pismo do Kijowskiej Akademii Nauk z prośbą o informację, jakich jej zdaniem należałoby zaprosić filozofów ukraińskich na ów zjazd”⁶.

W końcu w wyżej wymienionym zjeździe wzięło udział trzech ukraińskich filozofów:

- 1) Stefan Baley z odczytem „Psychologia sensu”
- 2) Kostiantyn Czechowycz z odczytem „Filozofia języka Oleksandra Potebni”
- 3) Iwan Mirczuk z odczytami „Hryhorij Skoworoda – ukraiński filozof XVIII wieku” i „O słowiańskiej filozofii”⁷.

Właśnie na II Polskim Zjeździe Filozoficznym najprawdopodobniej doszło do nawiązania osobistej znajomości Mirczuka z Twardowskim, podtrzymywanej później droga korespondencyjną, która zaowocowała współpracą ukraińskiego filozofa z „Ruchem Filozoficznym”. Pewne światło na szczegóły tej współpracy rzuca korespondencja między obu profesorami. Tak, w archiwum Polskiego Towarzystwa

⁶ K. T w a r d o w s k i: *Dzienniki. Część I. 1915–1927*. Warszawa 1997, s. 303.

⁷ I. M i p c h y k: *O słowiańskiej filozofii. Próba charakterystyki*. „Przegląd Filozoficzny” 1927, XXX, s. 117–135.

Filozoficznego we Lwowie zachował się następny list Mirczuka od 24 lutego 1929 roku: „Wielce Szanowny Panie Profesorze! Zawiadomienie o 25-letniej rocznicy Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie otrzymałem ze względu na zmianę zamieszkania ze znacznym opóźnieniem, tak, że dopiero dzisiaj jestem w stanie przesłać szanownemu Towarzystwu szczere życzenia dalszego wszechstronnego rozwoju pod dotychczasowym umiejętnym kierownictwem Pana Profesora. Jeśli Pan Profesor życzył sobie umieścić krótkie relacje o stanie Towarzystwa w niemieckich lub czeskich fachowych czasopismach, to proszę kazać mi wysłać główne dane z jego rozwoju a ja chętnie postaram się je umieścić w „Kantstudien”, „Minerva-Zeitschrift”, „Ruch Filozofický” i inne. Przy tej sposobności dziękuję serdecznie za przesłanie mi „Ruchu Filozoficznego” T.X. nr.7-10...”⁸. W liście datowanym 5 listopada 1927 roku Twardowski napisał do Mirczuka: „Byłbym Szanownemu Panu Profesorowi bardzo zobowiązany gdyby także w przyszłości zechciał pamiętać o informowaniu mnie o bieżących wydawnictwach filozoficznych ukraińskich. Chętnie będę je rejestrował w „Ruchu Filozoficznym”, pragnę bowiem aby znalazła w nim wyraz twórczość filozoficzna całej słowiańszczyzny”⁹, na co Mirczuk odpowiedział: „Szczерze dziękuję za list i przysłaną pracę. Chętnie będę podawał Szanownemu Panu Profesorowi wiadomości o bieżących wydawnictwach filozoficznych ukraińskich dla rejestracji w „Ruchu Filozoficznym”¹⁰. Widzimy więc, że jeżeli chodzi o „Ruch Filozoficzny”, to współpraca między Twardowskim i Mirczukiem polegała tutaj nie tylko na zamieszczeniu przez Twardowskiego w tym czasopiśmie bibliografii i recenzji na dzieła Mirczuka, ale również na dostarczeniu przez Mirczuka dla „Ruchu Filozoficznego” prac innych ukraińskich filozofów.

Mamy też dowody tego, że Twardowski osobiście starał się o poszukiwanie recenzentów na umieszczane w swoim czasopiśmie sprawozdania z prac Mirczuka: „Bardzo się ucieszyłem listem szanownego Pana Profesora z 27 października i przysłaną mi rozprawę *O metageometrii*, – pisał Twardowski do swojego ukraińskiego kolegi w

⁸ Centralne Państwowe Atchium Historyczne we Lwowie, F. 712, op. 1, jedn. 7, s. 67.

⁹ Archiwum K. Twardowskiego w IFiS PAN: PTF 02.1.XXV, s. 39.

¹⁰ Archiwum K. Twardowskiego w IFiS PAN: PTF 02.1.XXV, s. 40.

liście od 5 listopada 1927 roku. – Pragnę znaleźć dla tej rozprawy recenzenta, któryby mi napisał o niej opracowanie dla „Ruchu Filozoficznego”¹¹. Taki recenzent w końcu się znalazł – stał nim znany ukraiński filozofujący matematyk, „ostatni szkot”¹², Myron Zarycki¹³:

Myron Zarycki

Urodził się 21 maja 1889 roku na wsi Mohylnycia w powiecie trembowelskim. W 1907 roku ukończył Ukraińskie Gimnazjum w Przemyślu i zaczął studia na Filozoficznym Wydziale Uniwersytetu Wiedeńskiego, kontynuowane od roku 1908 na Filozoficznym Wydziale Uniwersytetu Lwowskiego. Na studiach we Lwowie skupił się głównie na matematyce (brał udział w matematycznych seminariach Józefa Puzyny i Wacława Sierpińskiego), ale żywo interesował się też filozofią jako taką (wykłady Twardowskiego). W 1912 roku Zarycki ukończył uniwersytet i następnie pracował nauczycielem matematyki w ukraińskich gimnazjach Bełzca, Zbaraża, Kołomyi i Tarnopola. W 1925 roku na zaproszenie wybitnego polskiego matematyka Hugo Steinhausa przeprowadził się do Lwowa, gdzie prowadził aktywną działalność naukową. W tym okresie Zarycki specjalnie odwiedzał na uniwersytecie wykłady z psychologii i filozofii Twardowskiego, a w 1930 roku Uniwersytet Lwowski mianował Zaryckiego doktorem filozofii. O tym ostatnim wydarzeniu znajdujemy wzmiankę w dziennikach Twardowskiego:

25 października, sobota 1930

„O dwunastej poszedłem do Auli, by złożyć życzenia z powodu promocji p.Zaryckiemu, byłemu uczniowi mojemu, który mnie na promocję zaprosił.”¹⁴

We Lwowie Zarycki wykładał matematykę w Ukraińskim Gimnazjum oraz w Polskim Gimnazjum im. K. Szajnochy. W tym ostatnim wśród jego uczniów był

¹¹ Archiwum K. Twardowskiego w IFiS PAN: PTF 02.1.XXV, s.39.

¹² Przywisko Zaryckiego „ostatni szkot” pochodzi od nazwy słynnej lwowskiej „Szkockiej kawiarni”, w której zbierali się na zabawy i dyskusje lwowscy matematycy. W tych matematycznych „posiedzeniach” nierzadko uczestniczył i sam Twardowski.

¹³ M. Z a r y c k i: *I. Mirczuk. Metageometria i jej znaczenie dla teorii przestrzeni Kanta. „Ruch Filozoficzny” 1928–1929, XI, s. 27–28.*

¹⁴ K. T w a r d o w s k i: *Dzienniki. Część II. 1928–1936.* Warszawa 1997, s. 168.

Stanisław Lem, który w swoich wspomnieniach pisał o swoim nauczycielu: „Matematyki uczył profesor Zarycki, jedna z bardziej niezwykłych postaci ciała pedagogicznego, Ukrainiec, którego córka była wmieszana w sprawę zamachu na ministra Pierackiego... Baliśmy się go okropnie, ja także, matematyka zawsze bowiem była moją piętą achillesową. Nasz matematyk poczynał sobie z nami w sposób dosyć niezwykajny, albowiem miewał fantazję. Czasem nagradzał za dobrą odpowiedź w ten sposób, że kazał wyróżnionemu opuścić klasę i spacerować sobie po mieście; to znów zaczynał lekcję od tego, że wyrwanych z ławek uczniów rozsyłał pod rozmaite adresy, ażeby mu pozalatali to i owo. Było to wyróżnieniem, bo wszak w sposób wyjątkowo bezpieczny wyłączało z kręgu niebezpieczeństw czających się przy zapaskudzonej kredą tablicy... Zarycki był groźny, bo zagadkowy – nie umieliśmy nigdy zorientować się, kiedy żartuje, a kiedy czegoś żąda serio”¹⁵. Za rozwiązanie szczególnie trudnego zadania Zarycki miał zwyczaj nagradzać swoich uczniów cygarem. Sprezentowane w taki sposób przez Zaryckiego cygaro Lem długo chronił jako cenną relikwię.

W 1927 roku Zarycki został wybrany członkiem Naukowego Towarzystwa im. T. Szewczenki, a w 1930 roku – Polskiego Matematycznego Towarzystwa i Niemieckiego Matematycznego Towarzystwa. Po okupacji Galicji Wschodniej przez Związek Radziecki w 1939 roku zaczął pracę na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie w 1945 roku zmienił Stefana Banacha na stanowisku dziekana Wydziału Fizyczno-Matematycznego. Zmarł w 1961 roku. Główne dzieła Zaryckiego: *Prawda, piękno, matematyka* (1927), *Niektóre główne zasady teorii położenia z punktu widzenia algebry logiki* (1930), *Chrestomatia greckiej matematyki* (1936). Przetłumaczył z francuskiego na ukraiński *Kurs funkcjonalnej analizy* S. Banacha i z rosyjskiego na ukraiński *Eugeniusza Oniegina* A. Puszkina¹⁶. Warto zauważyć, że Zarycki – jedyny Ukrainiec oprócz Baleya, oficjalnie występujący w spisie współpracowników „Ruchu Filozoficznego”¹⁷.

¹⁵ S. L e m: *Wysoki zamek*. W: I d e m: *Dzieła*. T. XIV. Warszawa 2009, s. 121.

¹⁶ Biograficzne i bibliograficzne dane M. Zaryckiego są podane według: Г. В о з н я к, О. О с а д ч а, Л. С о р о к а: *Мирон Зарицький – поет математичних формул*. Tarnopol 2009.

¹⁷ Por. „Ruch Filozoficzny” 1928-29, s. XI.

Podsumowując, należy powiedzieć, że szczegółowa analiza treści organu PTF – czasopisma „Ruch Filozoficzny” za lata 1911–1939 ujawniła zasługującą na uwagę obecność na łamach czasopisma publikacji (lub wzmianek o publikacjach) następujących ukraińskich filozofów: Stepan Baley, Stepan Ołeksiuk, Jakym Jarema, Gavryił Kostelnyk, Iwan Mirczuk, Myron Zarycki. Dzięki temu polskie czasopismo stanowi bezcenne źródło do zbadania ukraińskiej filozofii pierwszej połowy XX wieku.